8 Οκτωβρίου 2019

Οι Βλάχοι της Ελλάδας (μέρος 1ο)

Ορθοδοξία και Ορθοπραξία / Ορθόδοξη πίστη





Kãλíβã (kãlívã)

Νίκος Α. Κατσάνης (αναπλ. καθηγητής φιλολογίας ΑΠΘ) – Κώστας Δ. Ντίνας (αναπλ. καθηγητής γλωσσολογίας πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας)

Οι Βλάχοι της Ελλάδας, αποτελούν ένα από τα εκλεκτότερα και δυναμικότερα τμήματα του ελληνισμού, όπως αποδεικνύεται από τη συμμετοχή τους στους απελευθερωτικούς αγώνες, από τη συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη του νέου Ελληνισμού και από τον κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο στη ζωή της σύγχρονης Ελλάδας.

1. Πότε εμφανίζονται οι Βλάχοι;

Δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες για τον ακριβή προσδιορισμό της εμφάνισης των Βλάχων στο προσκήνιο της ιστορίας. Στους βυζαντινούς συγγραφείς του 10^{ου} αιώνα συναντούμε τις πρώτες μαρτυρίες. Πρώτος τούς αναφέρει ο Κεδρινός (11^{ος} αι.), αντιγράφοντας τον Ιωάννη Σκυλίτζη, με αφορμή ένα γεγονός του 976 μ.Χ. Στην τοποθεσία «Καλαί Δρύες» μια ομάδα Βλάχων αγωγιατών ή οδοφυλάκων σκοτώνει έναν από τους αδελφούς του μετέπειτα τσάρου των Βουλγάρων Σαμουήλ: *«Τούτων δε των τεσσάρων αδελφών Δαβίδ μεν ευθύς απεβίω αναιρεθείς μέσον Καστορίας και Πρέσπας και τας λεγομένας Καλάς Δρυς, παρά τινων Βλάχων οδιτών».* Μια δεύτερη μνεία γίνεται το 1020 σε ένα χρυσόβουλο του Βασιλείου Β’ του Βουλγαροκτόνου στους *«ανά πάσαν την Βουλγαρίαν Βλάχους»*.

Στη συνέχεια οι αναφορές πυκνώνουν:

✓η Άννα Κομνηνή αναφέρει έναν βλάχικο οικισμό μεταξύ Πηλίου και Κισσάβου· ακόμη μας πληροφορεί ότι ο κόσμος αποκαλούσε Βλάχους εκείνους που εκτρέφαν πρόβατα: *“Όσοι τον νομάδα βίον είλοντο τούτους η κοινή οίδε διάλεκτος Βλάχους αποκαλείν”,*

✓ο Κεκαυμένος αναφέρεται στους Βλάχους της Θεσσαλίας και στην επανάσταση που ήθελαν να κάνουν (1066) εξαιτίας της φορολογικής καταπίεσης επί βασιλείας Κωνσταντίνου Δούκα,

✓αργότερα έχουμε αναφορές για Άνω και Κάτω Βλαχία, για Μεγάλη Βλαχία κ.λπ. από τον ραβίνο Τουντέλα (1166) και από διάφορους Βυζαντινούς ιστορικούς, όπως τους Νικήτα Χωνιάτη, Γεώργιο Ακροπολίτη, Γεώργιο Παχυμέρη και άλλους.



Εργαστήριο βλαχοράφτη

2. Κατανομή του Βλάχικου πληθυσμού.

Η παρουσία των Βλάχων εντοπίζεται ιδιαίτερα στην Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία, χωρίς να αποτελούν συμπαγή γεωγραφική ενότητα σε καμιά από τις περιοχές αυτές. Οι Βλάχοι κατοικούσαν αρχικά στα διάφορα βλαχοχώρια, γνωστά ως μητροπολιτικές ή πρωταρχικές εστίες. Από τις μητροπολιτικές εστίες μετακινούνται ως «διασπορά» σ' όλο τον Ελλαδικό και εν μέρει και Βαλκανικό χώρο, όπου δημιουργούν είτε αμιγείς νέους βλάχικους οικισμούς είτε συγκατοικούν με άλλους μη βλάχικους πληθυσμούς. Η σύμπηξη βλάχικων οικισμών αρχίζει όταν οι Βλάχοι εγκαταλείπουν την καθαρά νομαδική ζωή και γίνονται ημινομάδες (χειμώνα στα χειμαδιά – καλοκαίρι στα βουνά).

Υπάρχει μια ομάδα αμιγών βλάχικων χωριών που κατοικούνται χειμώνα – καλοκαίρι, όπως το Μέτσοβο, το Λιβάδι του Ολύμπου, η Κλεισούρα, η Μηλιά κ.λπ. Μια δεύτερη ομάδα κατοικείται μόνο το καλοκαίρι από ελάχιστους κτηνοτρόφους και από παραθεριστές που έλκουν την καταγωγή τους από τα χωριά αυτά. Τέτοια είναι η Σαμαρίνα, η Σμίξη, η Αβδέλλα, το Περιβόλι, τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου κ.λπ. Τέλος υπάρχουν χωριά που παραμένουν ακατοίκητα ή έχουν έναν ελάχιστο αριθμό κατοίκων, 10-20, όπως το Νυμφαίο, το Πισοδέρι, το Συρράκο, το Χιονοχώρι

κ.ά.

Βλάχους μπορεί κανείς να συναντήσει σε πολλά χωριά, κωμοπόλεις ή μεγαλύτερα αστικά κέντρα, χωρίς σε κανένα από αυτά να αποτελούν την πλειοψηφία: Λάρισα, Τρίκαλα, Κατερίνη, Καστοριά, Φλώρινα, Θεσσαλονίκη, Βέροια, Σέρρες, Ξάνθη, Καβάλα, και κωμοπόλεις όπως Ελασσόνα, Τίρναβος, Προσοτσάνη, Ηράκλεια, Νέο Πετρίτσι, Βελεστίνο, Άργος Ορεστικό κ.λπ.

3. Πόσοι είναι οι Βλάχοι της Ελλάδας

Κατά καιρούς διάφοροι, παρακινημένοι οι περισσότεροι από ποικίλες σκοπιμότητες, δημοσιοποίησαν εκτιμήσεις για τον αριθμό των Βλάχων. Όλοι αυτοί οι αριθμοί είναι αυθαίρετοι, αλληλοσυγκρουόμενοι και επιστημονικά ατεκμηρίωτοι. Εύκολα αναγνωρίζονται οπαδοί δυο διαφορετικών τάσεων, της αύξησης ή της μείωσης του αριθμού, ανάλογα με το στόχο τους.

Μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι Βλάχοι — ιδίως οι κτηνοτρόφοι— παρουσιάζουν αποκλειστικά ενδογαμικές τάσεις, με ελάχιστες εξαιρέσεις προς τους ελληνόφωνους. Τελευταία σημειώνονται ραγδαίες ανακατατάξεις σ’ όλες της δίγλωσσες ομάδες του ελληνικού χώρου. Η αστυφιλία, η εγκατάλειψη των παραδοσιακών επαγγελμάτων, η μετανάστευση, η ανακάλυψη νέων επαγγελμάτων, η προσιτή παιδεία και οι ευκολότερες μετακινήσεις είχαν ως αποτέλεσμα να σπάσει το φράγμα της ενδογαμίας και στους Βλαχόφωνους.

Επομένως πριν τον ακριβή προσδιορισμό του αριθμού των Βλάχων πρέπει να θεσπιστούν συγκεκριμένα κριτήρια καθορισμού του υπό διερεύνηση πληθυσμού.

4. Η καταγωγή των Βλάχων

Όσον αφορά την καταγωγή των Βλάχων, έχουν προβληθεί διάφορες θεωρίες, οι περισσότερες απ’ τις οποίες υπηρετούν πολιτικές σκοπιμότητες: ότι είναι απόγονοι Ιλλυριών, Θρακών, Μοισών, Δακών, ακόμη και Κελτών ή Ιταλών (Ρωμαίοι άποικοι).

Το πρόβλημα επιμερίζεται στην εθνολογική σύσταση των Βλάχων, στον τόπο της πρώτης τους εμφάνισης και στη γλώσσα τους. Από το σύνολο των θεωριών προκύπτουν δύο βασικές απόψεις:

✓η πρώτη, η οποία παρουσιάζεται κυρίως από Ρουμάνους ιστορικούς και γλωσσολόγους της προπολεμικής περιόδου, υποστηρίζει ότι οι Βλάχοι προέρχονται από τα βόρεια της Βαλκανικής,

✓η δεύτερη πρεσβεύει ότι είναι αυτόχθονες εκλατινισμένοι Έλληνες της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας και υποστηρίζεται από την ελληνική επιστήμη αλλά και από νεότερους Ρουμάνους και ξένους ερευνητές.

Τα επιχειρήματα της πρώτης αντλούνται από μαρτυρίες διαφόρων βυζαντινών συγγραφέων, όπως του Κεκαυμένου και του Χαλκοκονδύλη, που αναφέρουν ότι οι Βλάχοι κατέρχονται από τα βόρεια και εγκαθίστανται στην Πίνδο και Θεσσαλία. Όμως και οι δυο, αλλά αργότερα και άλλοι, μιλούν για γεγονότα τα οποία δε συνέβησαν στις μέρες τους ούτε μπορούν να τα προσδιορίσουν χρονικά, πβ. *«ούτε άλλου ακήκοα περί τούτου διασημάναντος σαφώς οτιούν ούτε αυτός έχω συμβαλέσθαι ως αυτού ωκίσθη»* (Χαλκοκονδύλης).

Παρόμοιες ατεκμηρίωτες μαρτυρίες είναι ανίκανες να θεμελιώσουν την υπόθεση ότι οι Βλάχοι κατεβαίνουν από το βορρά. Επιπλέον η αντικειμενική κρίση μάς απαγορεύει να δεχτούμε κάθοδο και μετανάστευση από μια εύφορη και πλούσια χώρα σε μια φτωχή και ορεινή, όπως η Πίνδος και η Δυτική Μακεδονία. Η ιστορία μάς διδάσκει ότι η αντίθετη κίνηση διαπιστώνεται ήδη από τα κλασικά χρόνια, πβ. τις μεταναστεύσεις των αρχαίων Ελλήνων ή τις νεότερες μετακινήσεις προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη και προς τις βορειότερες βαλκανικές χώρες (ελληνικές παροικίες).

Η δεύτερη άποψη, που είναι και πιο αληθοφανής, υποστηρίζει ότι οι Βλάχοι είναι αυτόχθονες εκλατινισμένοι. Τα στοιχεία που συνηγορούν στην αποδοχή αυτής της άποψης είναι σοβαρότερα και στερεότερα από τα προηγούμενα. Στον ελληνικό χώρο η παρουσία των Ρωμαίων, άρα και της λατινικής γλώσσας, ήταν πιο μακροχρόνια από κάθε άλλη περιοχή της Βαλκανικής. Διαρκεί πάνω από εφτά αιώνες (146 π.Χ. ως 650 μ.Χ.) και στο χώρο αυτό συμβαίνουν τα πιο σημαντικά ιστορικά γεγονότα των Αυτοκρατορικών χρόνων. Οι σπουδαιότεροι αγώνες των Ρωμαίων διεξάγονται στις περιοχές που σήμερα αποτελούν προγονικές εστίες των Βλάχων: η ήττα του Φιλίππου Ε’ το 197 π.Χ. στις Κυνός Κεφαλές, του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ., η καταστολή της επανάστασης του Ανδρίσκου το 148 π.Χ., το 48 π.Χ. η μάχη των Φαρσάλων μεταξύ Ιούλιου Καίσαρα και Πομπήιου, το 42 π.Χ. στους Φιλίππους μεταξύ Μάρκου Αντωνίου και Οκταβιανού εναντίον Βρούτου και Κασσίου και το 31 π.Χ. στο Άκτιον.

Τα praesidia armata, είδος πολιτοφυλακής, αποτελούνταν από ντόπιους οι οποίοι μπορούσαν να κάνουν και άλλες εργασίες εκτός των στρατιωτικών καθηκόντων. Έσπερναν, εμπορεύονταν, ήταν τεχνίτες και κτηνοτρόφοι και κατοικούσαν σε επιταγμένα σπίτια διαδίδοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο τη λατινική γλώσσα. Επίσης οι Ρωμαίοι στρατιώτες, πλην του οπλισμού τους και της στολής τους, όλα τα άλλα

τα αγόραζαν από τις αγορές που έστηναν όσοι ακολουθούσαν τα στρατεύματα και από γεωργούς, κτηνοτρόφους και τεχνίτες που τους εφοδίαζαν με τα απαραίτητα.

Η Εγνατία οδός και οι δευτερεύοντες οδικοί άξονες καθιστούσαν την ρωμαϊκή παρουσία εντονότερη στο χώρο της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Κατά διαστήματα στην Εγνατία υπήρχαν διάφοροι σταθμοί (stationes, mansiones = χάνια), τους οποίους Βλάχοι χαντζήδες διατηρούσαν μέχρι την τουρκοκρατία, καθώς και mutationes (= σταθμοί αλλαγής ίππων). Είναι γνωστή η στρατηγική σημασία των παραπάνω περιοχών, και ιδίως της οροσειράς της Πίνδου, για τον έλεγχο της Αδριατικής και του Αιγαίου. Η έντονη αυτή παρουσία καθώς και η στρατολογία εντόπιων πληθυσμών και η συμμετοχή τους στη δημόσια διοίκηση και στον στρατό απαιτούσε ένα κοινό όργανο επικοινωνίας, κι αυτό ήταν η λατινική γλώσσα.

Ο Ιωάννης Λυδός, βυζαντινός αξιωματούχος και λόγιος του 6^{ου} μ.Χ. αι., μάς λέει για τη γλωσσική κατάσταση της Βαλκανικής: «*Τα δε περί την Ευρώπην* (ελληνικός χώρος) *πραττόμενα πάντα την αρχαιότητα διεφύλαξεν εξ ανάγκης δια το τους αυτής οικήτορας καίπερ εκ του πλείονος Έλληνας όντας τη των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνή και μάλιστα τους δημοσιεύοντας* (δημόσιοι υπάλληλοι)». Μολονότι δεν μπορούμε να ισχυριστούμε την υποχώρηση της ελληνικής γλώσσας, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την έντονη παρουσία και της λατινικής.



Alăksírja (alăksírja), νυφιάτικη στολή

Ένα άλλο στοιχείο που συνηγορεί στην εντοπιότητα των Βλάχων είναι και ο θεσμός των οροφυλάκων. Γνωστός από την εποχή του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου, προέβλεπε τη φύλαξη των βορείων συνόρων από τα γειτονικά φύλα (Ιλλυριούς, Θράκες, Παίονες κ.λπ.). Η τακτική αυτή κληρονομείται και στους Ρωμαίους με τα praesidia armata, είδος τοπικής φρουράς και χωροφυλακής, εντεταλμένης να φυλάγει τις διαβάσεις και να διατηρεί την τοπική ασφάλεια. Ο ίδιος θεσμός συναντάται και τη βυζαντινή εποχή με τους *ακρίτες* και στην τουρκοκρατίας με το θεσμό των *αρματολών*. Η γεωγραφική διάταξη πολλών

βλάχικων οικισμών, οι περισσότεροι από τους οποίους βρίσκονται σε αυχενοδιαβάσεις και κλεισούρες, μας πείθει ότι ένα από τα κύρια επαγγέλματα των Βλάχων ήταν και η υπηρεσία τους ως κλεισουροφυλάκων, διακινητών ανθρώπων και εμπορευμάτων με παράλληλη εκτροφή ποιμνίων. Το Μέτσοβο, η Μηλιά, η Κλεισούρα, το Νυμφαίο, το Πισοδέρι, όλος ο Ασπροπόταμος, ο Όλυμπος, το Βέρμιο, κ.λπ. μας υποβάλλουν τη σκέψη ότι η θέση των βλάχικων οικισμών δεν ήταν τυχαίο γεγονός.

Τέλος, και γλωσσικά στοιχεία συνηγορούν στα παραπάνω συμπεράσματα.

συνεχίζεται...